

УДК [94(477):572:39(=161.2)]:001.891-057.4С.Середа
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.03.485>

НАУКОВІ ОБРІЇ СЕРГІЯ СЕГЕДИ: АНТРОПОЛОГІЯ, ЕТНОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Степан ПАВЛЮК

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

доктор історичних наук, професор,
академік НАН України, директор,

Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

Статтю присвячено науковій діяльності головного співробітника Інституту народознавства НАН України Сегеди Сергія, доктора історичних наук, професора з багатолітнім викладацьким досвідом в університетах України та Польщі, якому виповнилось 75 років. *Мета статті* — відтворити процес формування дослідницьких інтересів ювіляра і визначити основні результати його наукових пошуків. *Об'єкт дослідження* — основні віхи наукової діяльності Сергія Сегеди, починаючи з аспірантських років до сьогодні, *предмет дослідження* — наукова спадщина вченого в царині антропології, етнології та історії України. У *висновках* наголошується, що наукова діяльність професора Сергія Сегеди сприяла відродженню і розвитку етнічної антропології в Україні. Вчений запропонував власну концепцію антропологічного складу українського народу і окреслив основні етапи антропологічної історії України. Важливе значення мають результати його наукових пошуків, пов'язаних з перспективами створення Пантеону України. Антропологічні, етнологічні та історичні дослідження Сергія Сегеди знайшли відображення в його монографіях, підручниках і численних статтях, опублікованих як в нашій країні, так і в зарубіжжі.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування, зокрема *методологічною основою* дослідження є науково-біографічний та історико-культурологічний методи аналізу.

Ключові слова: Сергій Сегеда, антропологія, одонтологія, дерматогліфіка, антропологічний склад, етногенез та етнічна історія українського народу, могили визначних діячів історії та культури України.

Stepan PAVLYUK

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Academician of NAS of Ukraine, The Institute of
Ethnology,

National Academy of Sciences of Ukraine (NASU),
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

SCIENTIFIC HORIZONS OF SERHIY SEGEDA: ANTHROPOLOGY, ETHNOLOGY, HISTORY OF UKRAINE

The article is devoted to the scientific activity of the chief employee of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine Serhiy Segeda, a doctor of historical sciences, a professor with many years of teaching experience in the universities of Ukraine and Poland, who turned 75 years old. Serhiy Segeda is the author of about 20 monographs, popular science books and textbooks, 14 of which are individual; more than 120 articles, most of which were published in foreign publications; participant of about 80 international conferences, professor of Kyiv National University named after T. Shevchenko, Szczecin and Warsaw Universities (Poland), etc.

The purpose of the article is to reproduce the process of formation of research interests of the jubilee and to determine the main results of his scientific searches. The object of the research is the main milestones of Serhiy Segeda's scientific activity, starting from his post-graduate years until today, the subject of the research is the scientific heritage of the scientist in the field of anthropology, ethnology and history of Ukraine.

The conclusions emphasize that the scientific activity of Professor Serhiy Segeda contributed to the revival and development of ethnic anthropology in Ukraine. The scientist proposed his own concept of the anthropological composition of the Ukrainian people and outlined the main stages of the anthropological history of Ukraine. The results of his scientific research related to the prospects for the creation of the Pantheon of Ukraine are of great importance. Anthropological, ethnological and historical studies of Serhiy Segeda were reflected in his monographs, textbooks and numerous articles published both in our country and abroad.

The intelligence methodology is based on general scientific principles and the main requirements for works of historical and ethnological direction, in particular, the methodological basis of the research is scientific-biographical and historical-cultural methods of analysis.

Keywords: Serhiy Segeda, anthropology, odontology, dermatoglyphics, anthropological composition, ethnogenesis and ethnic history of the Ukrainian people, graves of prominent figures of the history and culture of Ukraine.

Вступ. 28 квітня 2024 р. виповнилось 75 років відомому вченому, головному науковому співробітнику Інституту народознавства НАН України, доктору історичних наук, професору Сергію Сегеді, що є автором близько 20 монографій, науково-популярних книжок та підручників, 14 з яких є індивідуальними; понад 120 статей, значна частина яких опублікована в зарубіжних виданнях; учасника близько 80 міжнародних конференцій, професора Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Щецинського та Варшавського університетів (Польща) тощо. Статтю присвячено основним віхам життєвого шляху й аналізу наукової та викладацької діяльності ювіляра, наукові інтереси якого охоплюють широке коло питань антропології, етнології та історії України.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування, зокрема *методологічною основою* дослідження є науково-біографічний та історико-культурологічний методи аналізу.

Основна частина. Згідно з паспортними даними, Сергій Сегеда народився 28 квітня 1949 р. в місті Барвінкове на Харківщині. Це справді так, але він залишив його піврічним немовлям і з тих пір, як довідуємось із одного з його інтерв'ю, досі жодного разу так і не побував там [1]. Справжньою «малою батьківщиною» вченого стала Гоща — старовинне волинське історичне містечко на сучасній Рівненщині, де його родина жила з січня 1954 року.

Батько майбутнього науковця — Петро Сегеда — народився на Слобожанщині в містечку Краснокутськ Харківської обл., заснованому 1651 року козаками Корсунського полку під орудою полковника Івана Штепи. «Вже дорослим, — писав Сергій Сегеда в одній із своїх біографічних оповідей — я довідався, що мої дідусь і бабуся по батьківській лінії Іля та Марія — були заможними землеробами. То ж не дивно, що в розпал сталінської колективізації вони потрапили до списку «куркулів», яких мали виселити до Сибіру. Восени 1932 року на їхньому подвір'ї для організації цієї акції і конфіскації майна з'явилися місцеві «активісти» в супроводі озброєних чекістів. Зрозумівши мету цього візиту і не бажаючи стати пасивною жертвою наруги, Іля перескочив через пліт і щодуху майнув в лани. Че-

кісти почали стріляти і таки поранили його, але він, все ж, зміг заховатись від них в якійсь ярузі. Там втікач, мабуть, і залишив цей світ, бо більше його ніхто ніколи не бачив» [2, с. 3]. Майно родини конфіскували, але Марії Сегеді вдалось працевлаштуватись в місцевому дитбудинку, що став домівкою й її малолітнім дітям. За кілька років вони осиротіли. Батько вченого — Петро Сегеда, закінчив технікум, військове училище, і під час Другої світової війни воював на Волховському фронті. «В 1944 р. в бліндаж, де він знаходився, — продовжив свою оповідь Сергій Сегеда, — влучила німецька міна, і після тривалого лікування в госпіталі бойовий шлях сина вбитого чекістами «куркуля», що на фронті став членом КПРС, завершився. Тягнуло додому, і він вирушив до рідного Краснокутська, де зустрів і побрався з нашою мамою, Меланією, в дівочтві Мороз» [2, с. 3]. В 1946 р. молодого фронтовика-партійця направили на навчання в харківську Вищу партійну школу, після закінчення якої він кілька місяців працював в м. Барвінковому редактором місцевої газети і де його «рекомендували для роботи в Західні області України». Так родина з козацької Слобожанщини потрапила на Рівненщину в ролі непростених зайд-«советів». В Гощі батько Сергія Сегеди тривалий час працював редактором районної газети, мати — директором районної бібліотеки.

В 1956 році наш ювіляр став першокласником Гощанської середньої школи. Це підлітком він захоплювався історією і з ватагою місцевих сусідських хлопців обстежував місцеві історичні пам'ятки: давньоруське городище з валами, зруйновані єврейські кладовища, при нагоді намагався потрапити до Свято-Михайлівської церкви, спорудженої на поч. XVII ст., що тоді строго заборонялось школярам, та ще й дітям місцевого «начальства», серед якого різко переважали «східняки». Вабили таємничі ходи в старовинному парку — пам'ятці садово-паркового мистецтва останньої третини XVIII ст., які, за чутками, вели до підвалів приміщення аріанської школи, де навесні 1603 року кілька місяців поспіль навчався майбутній цар Московії Дмитро I, що в російській історіографії та літературі отримав зневажливе ім'я Лжедмитрій, а в українській і польській — Дмитро Самозванець. «Історична пам'ять і перекази про перебування в Гощі цієї непересічної постаті російської, польської та української історії

зберігалась принаймні до 60-х рр. минулого століття, — вже в наші дні писав Сергій Сегеда, — коли один з освічених старожилів цього містечка показував мені (тоді — підлітку) поле, де майбутній здобувач московського престолу нібито вдосконалював свою майстерність кінної їзди» [3, с. 102—103]. Зацікавленість історією України залишилась в нього на все життя.

Ще одне дитяче та підліткове улюблене заняття нинішнього ювіляра — читання. З дозволу матері Сергій Сегеда міг будь-коли з допомогою драбини обстежувати високі стелажі районної бібліотеки, вибираючи там ті книжки, які йому подобались. Якось непомітно в нього сформувався сталий інтерес до тих художніх і науково-популярних творів, де йшлося про життя та побут народів світу. Вже старшокласником Сергій Сегеда добре знав, що означає слово «етнографія» та «антропологія». Одним із його улюблених занять в цей період було також вивчення політичної та етнічної карти світу. В десятому класі він, учень школи невеликого 4-тисячного селища, зайняв перше місце спочатку на районній, потім — на обласній олімпіаді з географії, і в березні 1966 року був делегований на республіканську олімпіаду в Ялті, де його знання також були оцінені належним чином.

Того ж року Сергій Сегеда закінчив Гощанську середню школу зі срібною медаллю і став студентом історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Відмінник, він всупереч наполегливим рекомендаціям представників деканату при виборі спеціалізації став єдиним на курсі студентом-етнографом (іл. 1). Влітку 1967 року Сергій Сегеда взяв участь у роботі етнографічної експедиції ІМФЕ ім. М.Т. Рильського АН УРСР на теренах Вінницької обл., де отримав перші навички спілкування та фіксування інформації носіїв знань народної матеріальної та духовної культури. В липні наступного року він знову вирушив в етнографічну експедицію цього інституту, на цей раз на території колишньої Полтавської губернії. Навідався і до Краснокутська. Там тоді жили його дідусь і бабуся по материнській лінії — Павло та Ганна Мороз, яких онук залучив до етнографічного експерименту і вони надали інформацію стосовно народної землеробської техніки та традиційного вбрання українців Слобожанщини.

Іл. 1. Виступ на сцені Червоного корпусу Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка у складі ансамблю бандуристів. Березень 1967 р. Фото з архіву С. Сегеда

За порадою свого наукового керівника, відомого фахівця-етнографа Володимира Горленка, на четвертому курсі Сергій Сегеда розпочав етнографічне вивчення чеської людності України. Він кілька разів без сторонньої допомоги з листами, підписаними в деканаті, здійснював етнографічні мандрівки до с. Мала Зубівщина неподалік від м. Коростеня на Житомирщині, переважну більшість якого тоді склали чехи — нащадки переселенців 1870-х рр. За підсумками цих етнографічних мандрівок Сергій Сегеда підготував і успішно захистив у травні 1971 року дипломну роботу під назвою «Чехи на Волині в кінці ХІХ — на поч. ХХ ст.», присвячену матеріальній та духовній культурі чеських колоністів на українських землях.

Ще до захисту дипломної роботи Сергій Сегеда познайомився з відомим українським антропологом Василем Дяченком, який наполегливо рекомендував йому вступити до аспірантури за спеціальністю «етнічна антропологія» і ознайомив із фаховою літературою, що стосувалась антропологічних аспектів етногенезу та етнічної історії українського народу. Ця проблематика здавна цікавила нашого ювіляра, що, хоч і не без вагань, все ж прийняв рішення дещо змінити напрям своїх наукових пошуків. З листопада 1971 року Сергій Сегеда — аспірант групи антропології відділу ІМФЕ ім. М.Т. Рильського АН УРСР, яким тоді керував відомий вітчизняний історик-народознавець, член-кореспондент АН УРСР Кость Гуслистий, що дивом уцілів в роки сталінських репресій. У відділі тоді працювала плеяда відомих вчених-етнографів та антропологів — Михайло Стельмах, Володимир Зінич, Микола При-

ходько, Яків Прилипка, Всеволод Наулко, Володимир Горленко, Лідія Артюх, Тамара Косміна, Тамара Гірник, Олександра Кувеньова, Єлизавета Данилова тощо, спілкування з якими сприяло науковому становленню молодого вченого. Група антропології мала свій друкований орган — часопис «Матеріали з антропології України».

Одним із основних напрямків тогочасних наукових пошуків групи антропології, загальне керівництво якими здійснював академік АН УРСР Іван Підоплічко, було дослідження антропологічного складу українського народу. Після успішного завершення масових соматологічних і гематологічних обстежень під орудою Василя Дяченка [4] та Єлизавети Данилової [5] мало розпочатись вивчення нових на той час систем расово-діагностичних ознак — одонтологічних¹ та дерматогліфічних², які ввійшли в програму і практику етнічної антропології лише в середині 1960-х рр. і до того часу майже не проводились на теренах республіки. Заповнити цю прогалину мала дисертаційна праця Сергія Сегеди.

Інформація про антропологічні маркери цих морфологічних систем фіксується на воскових відтисках зубів і відбитках долонь та пальців, отриманих на аркушах паперу з допомогою друкарської фарби. Такі дослідження зазвичай проводились в школах. Заручившись супроводжувальними листами Академії наук і Міністерства освіти УРСР, Сергій Сегеда майже два роки поспіль збирав і опрацьовував одонтологічні та дерматогліфічні колекції в різних регіонах України — в Середній Наддніпрянщині, на Поділлі, на Волині, в Західному та Східному Поліссі, в Галичині, гірських районах Карпат, на Буковині, Закарпатті, Нижньому Подніпров'ї. Зрештою, за підсумками цих досліджень він отримав матеріали, які стосувались українців основних історико-етнографічних регіонів України та деяких етнічних меншин, а саме: поляків, молдаван, білорусів. Ці матеріали склали основу дисертаційної праці Сергія Сегеди, яка пройшла попереднє обговорення і дістала схвалення на

засіданні відділу. Але її захист довелося відкласти на не визначений час. Чому?

В травні 1972 року в Україні змінилося партійне керівництво. Посаду Першого секретаря ЦК компартії України обійняв Володимир Щербицький, секретарем з ідеології восени ц. р. став Валентин Маланчук. Розпочалася епоха «маланчукізму», яка ознаменувалась «посиленням боротьби з українським буржуазним націоналізмом», масовими арештами дисидентів і тотальним наступом на українську культуру і науку. Цей процес супроводжувався призначенням нових директорів академічних інститутів гуманітарного профілю, ревізією планів наукових досліджень, переглядом видавничих планів тощо. Тотального погрому зазнав відділ етнографії ІМФЕ ім. М.Т. Рильського: кілька його співробітників втратили партквитки і були звільнені з роботи. Що ж до групи антропології, то вона, за розпорядженням Президії АН УРСР, була розформована. Заодно був закритий і її друкований орган — «Матеріали з антропології України», останнє число якого, уже відредаговане і підписане до друку, було вилучене з друкарні. На його сторінках знаходилась і ґрунтовна стаття Сергія Сегеди, яку після ліквідації цього видання не наважились опублікувати й інші наукові часописи України, що надовго закрило йому шлях до здобуття наукового ступеня. Лише завдяки втручанням новопризначеного директора Інституту археології АН УРСР Івана Артеменка, недавнього партторга московського Інституту археології АН СРСР, у вересні 1974 року частина колишніх співробітників групи антропології ІМФЕ ім. М.Т. Рильського була працевлаштована в цій академічній установі. Там же завершив навчання в аспірантурі і залишився за розподілом Сергій Сегеда.

В нових умовах молодому вченому довелося за своєю метою методичку краніологічних і остеологічних досліджень, необхідних для досліджень кісткових решток людей, виявлених у процесі археологічних досліджень. Разом із тим, Сергій Сегеда не полишав і антропологічних досліджень сучасного населення Східної Європи, започаткованих ним в аспірантські роки. В 1973—1974 рр. він розгорнув свою експедиційну діяльність за межами України: в м. Слущку на півдні Білорусі, де вивчав тамтешню білоруську людність; в м. Галичі Мерському Костромської обл. РФ, де тоді ще зберігались релікти мови серед-

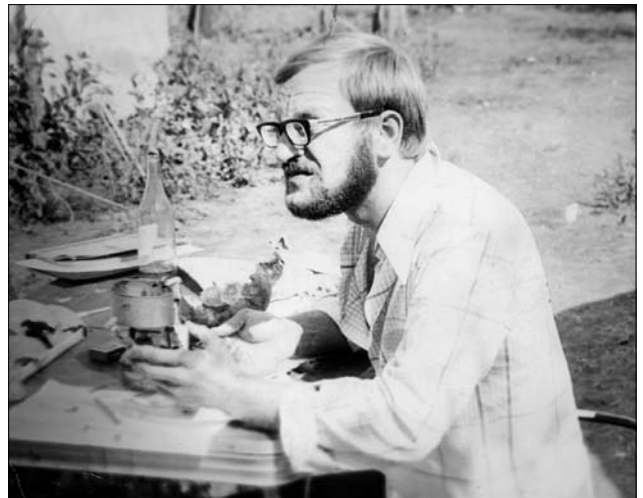
¹ Одонтологія (від грец. «odus», «odontos» — зуб і «logos» — наука, поняття) — розділ антропології, що вивчає будову зубів давніх і сучасних груп людства.

² Дерматогліфіка (від лат. «derma» — шкіра, «glyphe» — гравіювати) — розділ антропології, що вивчає міжгрупові (популяційні) варіації папілярного рельєфу серед населення земної кулі.

ньовічного фінського племені мерян; кількох селх Східної Естонії та м. Печори Псковської обл. РФ, в яких мешкали естонці-сету — етнографічна група естонського народу, що сформувалась внаслідок взаємодії давніх естів і кривичів; автономній Республіці Комі серед комі-зірян; в Північній Удмуртії серед удмуртів; Комі-Пермяцькому автономному округу серед комі-перм'яків; в Республіці Мордовія серед мордві-ерзі тощо. Ці експедиції, деякі з яких були проведені разом із Василем Дяченком, розширили кругозір молодого дослідника і його антропологічний досвід. Зібрані матеріали разом із даними, отриманими раніше, були опубліковані в одонтологічній збірці [6]. Це, зрештою, посприяло тому, що в лютому 1981 року Сергій Сегада в Інституті етнографії ім. М.М. Миклухо-Маклая АН СРСР — єдиній гуманітарній установі в СРСР, де була Вчена рада із захисту дисертацій за спеціальністю «антропология» — захистив кандидатську дисертацію. В цій кандидатській дисертації подавалась загальна одонтологічна та дерматогліфічна характеристика українців у порівнянні з суміжними народами — білорусами, поляками, росіянами, гагаузами, молдаванами та болгарамі [7].

Починаючи з другої пол. 1970-х і до кінця 1990 рр. Сергій Сегада щороку брав участь у роботі археологічних експедицій ІА АН УРСР і підготовці звітів про антропологічний матеріал, отриманий під час розкопок, що знайшло відображення в його численних публікаціях (іл. 2). У 1982 р. він разом із Єлизаветою Даниловою обстежив кісткові рештки Нестора-Літописця, що зберігаються в Дальніх Печерах заповідника «Києво-Печерська лавра», опублікувавши результати цього дослідження [8]. Продовженням їхньої співпраці стало написання науково-популярної книжки з антропології для старшокласників, що вийшла друком 40-тисячним тиражем, практично відразу розлетівшись з полиць книгарень [9]. Працюючи в Інституті археології, Сергій Сегада вряди-годи брав участь і в антропологічних дослідженнях народів Східної Європи. Так, в 1985 р. він брав участь у роботі Радянсько-Фінляндської експедиції на теренах Башкирської АР, де зібрав і згодом опублікував одонтологічний матеріал (іл. 3).

Політика «перебудови», започаткована в 1985 р. новим Генеральним секретарем ЦК КПРС Михай-

Іл. 2. Польовий табір Запорізької археологічної експедиції поблизу с. Гюнівка. Вересень 1976 р. Реставрація черепів. Фото з архіву С. Сегеда

Іл. 3. Польові дослідження у складі Радянсько-Фінляндської антропологічної експедиції на території Башкирії. Червень 1983 р. Фото з архіву С. Сегеда

лом Горбачовим, відкрила українським науковцям «вікно в Європу», куди раніше, за деякими винятками, могли потрапити лише співробітники московського, ленінградського та новосибірського осередків Академії наук СРСР. В 1988 році на запрошення польських колег Сергій Сегада вперше впродовж двотижневого відрядження обстежив за одонтологічною програмою дві краніологічних серії вельбарської культури, що зберігалися у фондах кафедри археології Гуманітарного факультету Університету М. Кюрі-Склодовської в Любліні. Згодом він налагодив тісні контакти зі своїми колегами-антропологами з Інституту антропології біологічного факультету Університету Адама Міцкевича в Познані, де впродовж 1990-х — початку 2000-х рр. опрацьовував колекції черепів, накопичених у фондах цього за-

Іл. 4. Відвідини Інституту антропології Університету ім. А. Міцкевича в Познані (Польща). Вересень 2001 р. Крайній зправа — директор інституту проф. Януш Пюнтек, поруч — відомий польський антрополог проф. Анжей Маліновські. Фото з архіву С. Сегеди

кладу за різними програмами антропологічних досліджень (іл. 4). Результати співпраці з польськими колегами знайшли відображення в низці статей в зарубіжних часописах і виступах на конференціях в Слупську, Познані, Лодзі, Кракові, Гданську (Польща), Будапешті (Угорщина), Загребі (Хорватія) тощо. Крім того, в 2008 р. в Познані (Польща) вийшла друком монографія, присвячена антропологічним аспектам походження слов'ян, одним із авторів якої був Сергій Сегеда [10].

Працюючи в Інституті археології, де він з 1988 року очолював сектор антропології, Сергій Сегеда не полишав думки про відродження етнічної антропології України. Це принаймні частково стало можливим після проголошення незалежності України, коли вчений налагодив співробітництво з Інститутом народознавства НАН України. За фінансової й організаційної підтримки адміністрації інституту Сергій Сегеда поновив антрополого-одонтологічні дослідження українців, обстеживши людиність кількох районів Полісся (включаючи переселенців з Чорнобильської зони), Волині та Карпат [11; 12; 13]. Ці зусилля були підтримані також Фондом фундаментальних досліджень України, що неодноразово надавав йому свою грантову підтримку.

В березні 2000 року вчений змінив місце праці, перевівшись до відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, що дозволило йому зосередитись на висвітленні антропологічних аспектів етногенезу українського народу. Ця проблематика знайшла відображення

в його монографії [14], що в 2001 р. стала грантом-переможцем фонду Фундаментальних досліджень України і була високо оцінена поважними рецензентами [15; 16]. Матеріали цього монографічного дослідження лягли в основу докторської дисертації Сергія Сегеди, яку в травні 2002 року він захистив в ІМФЕ ім. М.Т. Рильського за двома спеціальностями: «етнологія» та «антропологія». В ній вчений обґрунтував власну концепцію антропологічного складу українського народу, створену ним на підставі узагальнення комплексу даних, які стосуються краніологічних, соматологічних, одонтологічних, дерматогліфічних та гематологічних ознак. За висновками Сергія Сегеди, більшість українців належать до дніпровсько-карпатської групи антропологічних типів, що за своїми характеристиками посідають проміжне положення між північними та південними популяціями Європи, тяжіючи до носів південноєвропеїдних рис [17]. Вчений виділив на теренах України чотири антропологічні зони, а саме: північну, західну, центральну та південну, що склались історично в процесі етногенезу українського народу. Він наголосив на тому, що в «...антропологічному складі українського народу знайшли відображення багатовекторні етногенетичні процеси, що мали місце на його етнічній території впродовж тисячоліть... Дуже глибока лінія морфологічної спадкоємності, пов'язана з доліхокранним вузько- і низьколицим краніологічним типом, простежується в Середній Наддніпрянщині, а саме: племена тшинецько-комарівської культури доби пізньої бронзи → скіфи лісостепової смуги → населення черняхівської культури → нащадки літописних полян → сучасні українці» [18, с. 28]. Питанням антропологічного складу та антропологічним аспектам етнічної історії України була присвячена й науково-популярна книжка Сергія Сегеди «У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України» [19], що швидко знайшла свого читача, витримавши два видання. Ці питання вчений також неодноразово висвітлював у розділах колективних монографій, підготовлених фахівцями Інституту археології, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, Інституту народознавства НАН України та численних статтях, присвячених місцю землеробських племен Трипілля в етнічній історії України, антропологічним аспектам походження слов'ян, проблемі спадкоємності давньоруської та сучасної людинності України тощо.

В грудні 2004 — лютому 2005 Сергій Сегеда в рамках проекту Європейського центру досліджень національних меншин в Фрайбурзі (ФРН) провів стаціонарне етнологічно-соціологічне обстеження турків-месхетинців с. Хрестівка Херсонської обл., метою якого було вивчення шляхів їх інтеграції в українське суспільство. Близько двох місяців він жив в одній із родин цієї національної меншини. В підсумку вчений зібрав великий за обсягом матеріал, що стосувався культурно-побутових рис турків-месхетинців, їх родинних зв'язків, взаємостосунків із сусідами, ставлення до релігії, громадської та політичної діяльності, уявлень про батьківщину тощо. Ця проблематика знайшла відображення в великому за обсягом звіті, підготовленому ним, та кількох статтях.

Починаючи з 1982 року Сергій Сегеда близько 15 років читав лекції з антропології на відділенні психології філософського факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, що після проголошення незалежності України здобув статус «національного». В 1995 році він втілює свій багатолітній викладацький досвід в навчальному посібнику «Основи антропології» для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів України. З його появою за ініціативи Міністерства освіти і науки України дисципліна «антропологія» з'явилася в навчальних програмах історичних факультетів університетів та педагогічних інститутів. За кілька років побачило друге, розширене і доповнене видання цієї праці, а в 2009 році — фундаментальний підручник «Антропологія» [20]. Ще раніше вийшов друком підручник «Історія первісного суспільства», написаний ювіляром у співавторстві з двома колегами-археологами [21].

Продовжуючи свою співпрацю з КНУ ім. Тараса Шевченка, Сергій Сегеда аж до поч. 2020-х рр. читав лекції з антропології та етнології на факультеті психології та соціології, історичному та географічному факультетах, на кафедрі фольклористики Інституту філології, де багато років поспіль був членом Вченої ради з захисту дисертацій. Тривалий час він був співробітником Інституту українознавства КНУ ім. Т. Шевченка, де керував відділом етнології. Крім шевченківського університету, Сергій Сегеда читав також лекції з антропології та етнології в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» і в Слав'янському університеті, де він кілька років по-

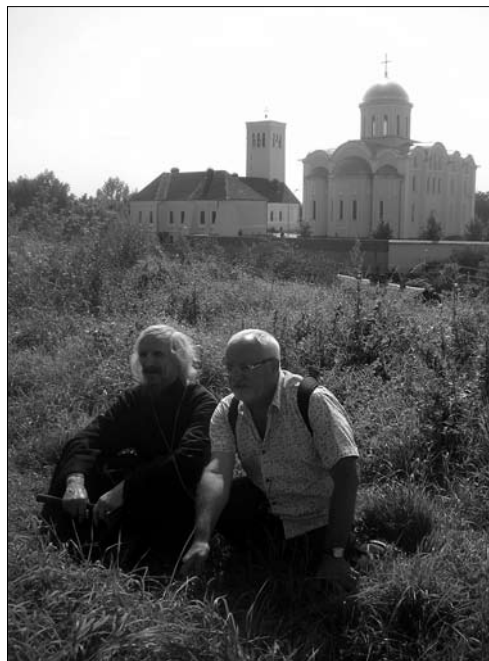
Іл. 5. Серед студентів-істориків Острозької академії. Друга пол. 1990-х рр. Фото з архіву С. Сегеда

спільно завідував кафедрою історії України та антропології Міжрегіонального інституту. Лекції з антропології, прочитані Сергієм Сегедою, мали також нагоду слухати студенти київського НПУ ім. М.П. Драгоманова, Острозької академії, рівненського Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука, Маріупольського державного університету та ряду інших вузів (іл. 5). В 2006 р. Сергій Сегеда отримав звання професора. Ще 2003 року він став і впродовж шести років залишався членом експертної ради з історичних дисциплін Вищої атестаційної комісії України за спеціальністю «етнологія».

У житті деяких людей іноді трапляються неординарні події, що можуть знезацька розширити звичайні професійні й особисті горизонти. Така подія трапилася і в житті нашого ювіляра восени 1988 року, коли він випадково виявив у приміщенні лабораторії пластичної реконструкції Інституту етнографії ім. М.М. Міклухо-Маклає АН СРСР в Москві череп кошового отамана війська Запорозького Івана Сірка. Ось як писав про це сам Сергій Сегеда в одній із своїх книжок: «Якось у жовтні 1988 р., блукаючи серед стелажів, заставлених скульптурними антропологічними портретами первісних людей і відомих історичних діячів, я несподівано для себе натрапив на коробку зеленого кольору, що мала етикетку з написом: «Іван Серко». Вражений несподіваною здогадкою, я з коробкою в руках зайшов до кабінету Галини Лебединської (керівниці лабораторії. — Прим. авт.) і запитав: «Невже це наш Іван Сірко?» [22, с. 388—389]. Та підтвердила цю здогадку, повідомивши, що кілька разів зверталася до керівництва Дніпропетровського історичного

Іл. 6. Візуальне обстеження пагорба на місці колишнього монастиря св. Георгія (Юрія) в м. Галац (Румунія), де був похований гетьман Іван Мазепа. Серпень 2003. Фото В. Рички з архіву С. Сегеди

Іл. 7. Зустріч з мандрівним монахом у Володимирі поблизу собору Успіння Пресвятої Богородиці. Серпень 2011 р. Фото з архіву С. Сегеди

Іл. 8. Оглядини фортеці в м. Сучава (Румунія), де загинув Тиміш Хмельницький. Листопад 2015 р. Фото з архіву С. Сегеди

музею з проханням забрати цей череп, повернувши його на батьківщину, але жодної відповіді на свої листи так і не отримала. Повернувшись до Києва, Сергій Сегеда заручився офіційним листом Правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) і в грудні ц. р. знову вирушив до Москви, забравши в лабораторії на підставі офіційного документа череп Івана Сірка. Однак в Києві він зіткнувся з несподіваною проблемою: жодна владна інституція чи музей України

Іл. 9. Пошуки могили кошового отамана Чорноморського війська Антона Головатого на козацькому кладовищі поблизу м. Ленкорань (Азербайджан). Листопад 2018 р. Фото з архіву С. Сегеди

не виявили бажання перейматися подальшою долею черепа цієї легендарної постаті козацької доби української історії. За таких обставин Сергій Сегеда був змушений тримати його в своїй домовіді аж до квітня 1990 року.

Несподівана знахідка і подальші перипетії довкола неї заохотили Сергія Сегеду до вивчення стану могил відомих діячів української історії. Інтерес до цієї проблематики ще дужче поглибився в нього після того, коли в липні 1993 року він разом із

ториком Володимиром Ричкою та археологом Глібом Івакіним взяв участь в експедиції на території Румунії, організованій Правлінням Товариства політ'язнів та репресованих України та Президією НАН України для пошуків могили гетьмана Івана Мазепи (іл. 6). Впродовж тривалого часу вечний накопичував інформацію щодо місць останнього спочинку знакових постатей української історії. Не обмежуючись вивченням літературних джерел і архівних матеріалів, він за першої-ліпшої нагоди намагався принаймні візуально обстежити їх, навідавшись до м. Хелма (Польща), де в кафедральній святині Богородиці був похований король Данило; м. Володимира, де в ніші храму Успіння Пресвятої Богородиці знаходяться тлінні рештки князів Василька Романовича та Володимира Васильковича (іл. 7); с. Суботова на Черкащині, в якому знайшов вічний спокій гетьман Богдан Хмельницький; м. Сучави (Румунія), в фортеці якого був тяжко поранений і помер Тиміш Хмельницький (іл. 8); м. Ленкорань (Азербайджан) (іл. 9), неподалік від якого під час Персидського походу помер і був похований кошовий отаман Чорноморського війська Антон Головатий тощо.

За підсумками багатолітніх досліджень в 2010 р. Сергій Сегеда опублікував наукову-популярну книжку «Гетьманські могили» [21], яка, як переможець видавничого конкурсу Державного комітету радіо і телебачення України, була розіслана до бібліотек і швидко зникла з полиць книгарень. Успіх видання надихнув автора на продовження наукових пошуків в цій царині. В наступні роки вийшли другим ще три монографії Сергія Сегеди, присвячених могилам визначних діячів вітчизняної історії та культури княжої, польсько-литовської та козацької доби — дві в Україні [23; 24] і одна — в Польщі [25], не залишившись непомітними представниками наукової спільноти цієї країни [26; 27]. В цих працях і численних статтях автор наголошував на нагальній потребі створення національного Пантеону, де були б увіковічені видатні діячі історії та культури України.

В серпні 2008 р. Вчена рада Національного заповідника «Софія Київського» прийняла рішення обстежити вміст саркофага князя Ярослава Мудрого. З цією метою була створена спеціальна комісія, до складу якої ввійшов Сергій Сегеда, що склав про-

Іл. 10. Серед колег-викладачів Гуманітарного факультету Щецинського університету (Польща). Грудень 2018 р. Фото з архіву С. Сегеди

Іл. 11. Антропологічні дослідження кісткових решток княгині Інгігерд-Ірини. Грудень 2010 р. Фото з архіву С. Сегеди

граму і відповідав за проведення антропологічного дослідження. Під керівництвом вченого було проведено ґрунтовне різнобічне обстеження кісткових решток княгині Інгігерд-Ірини, виявлених в саркофазі (іл. 10).

Продовжуючи співробітництво з польськими колегами, в жовтня 2005 року Сергій Сегеда обійняв посаду професора кафедри етнології та культурної антропології Гуманітарного факультету Щецинського університету (Польща), де він завідував закладом етнології і впродовж наступних 13 років читав лекції з антропології та етнології народів світу, української історії та культури, етнічної конфліктології (іл. 11). Крім того, він виконував обов'язки заступника редактора друкованого органу кафедри — часопису «Zwierciadło etnologiczne». В 2006 р. на запрошення Європейського колегіуму польських та українських університетів вчений

Іл. 12. Виступ на Міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження та збереження традиційної культури Полісся (1994—2014): здобутки й перспективи». Київ. Жовтень 2014 р. Фото з архіву С. Сегеди

прочитав цикл лекцій з історії України та Польщі для докторантів цього закладу, тексти яких вийшли друком трьома мовами — польською, українською та англійською — окремим виданням [28]. У квітні — липні 2010 р. Сергій Сегеда взяв участь в освітній програмі підтримки студентів Варшавського університету, в рамках якої читав лекції з етнології та культурознавства студентам кафедри україністики як професор-візитатор. За участь у цій програмі він був нагороджений дипломом ректора цього польського освітнього осередку.

З 2013 року Сергій Сегеда працює в Інституті народознавства НАН України. Виконуючи обов'язки провідного та головного наукового співробітника відділу історичної етнології, він за підсумками виконання планових тем опублікував чотири монографії, в останній з яких узагальнений його багатий досвід в царині антропології України [29]. Заслужують на увагу й його позапланові дослідження, присвячені видатним жінкам української історії, що вийшли друком в цей період [30; 31]. Вчений гідно представляв наш інститут на міжнародних конференціях у Києві, Львові, Одесі, Щецині (Польща), Сучаві (Румунія), Неаполі (Італія) тощо, де виступав з доповідями, присвяченим різним аспектам українського народознавства (іл. 12). У 2019 році за свою наукову діяльність він був нагороджений ювілейною почесною грамотою Президії НАН України.

Сегеда Сергій систематично пропагує досягнення української гуманітарної науки в мас-медіа, неодноразово брав участь в зйомках науково-популярних

фільмів і давав інтерв'ю вітчизняним та зарубіжним часописам. Вчений всіляко сприяє історико-краєзнавчим і культурологічним дослідженням своєї «малої батьківщини», взявши активну участь в організації та проведенні у вересні 2019 року масштабної науково-практичної конференції «Гоща в історії та культурі Волині» за участю науковців та краєзнавців з Києва, Рівного, Острога, Гощанської округи, Щецина (Польща). Матеріали конференції були опубліковані в збірнику, редакційну колегію якого очолив Сергій Сегеда [32]. У травні 2024 року в Гощі за ініціативи вченого відбулася нова історико-краєзнавча конференція, присвячена минувшині цього історичного містечка та його округи.

І, на останок, — подаємо список монографічних досліджень ученого, а також світлини їхніх обкладинок (іл. 13—30).

Висновки. З наведеного випливає, що наукові зацікавлення Сергія Сегеди охоплюють широке коло питань українського народознавства. Він є знаним в нашій країні і в зарубіжжі вченим-антропологом, в працях якого узагальнений досвід його попередників і власні антропологічні матеріали, зібрані ним на теренах України, Білорусі, Молдови, низці автономних республік і областей Російської Федерації. Згідно з антропологічною концепцією Сергія Сегеди українці на загал належать до дніпровсько-карпатської групи антропологічних типів, в рамках якої внаслідок складних етногенетичних процесів, що мали місце в минулому, виділяється кілька територіальних варіантів. Антропологічні погляди Сергія Сегеди знайшли відображення в монографіях, науково-популярних книжках, численних статтях, опублікованих в часописах багатьох країн, підручниках та навчальних посібниках для студентів вищих навчальних закладів.

Впродовж тривалого часу Сергій Сегеда докладає чимало зусиль для обґрунтування необхідності створення Пантеону України, де були б увіковічені імена відомих діячів історії та культури нашої держави. Цій проблематиці присвячена низка його монографій та науково-популярних видань. Важливим напрямком діяльності вченого є популяризація антропологічних, етнологічних та історичних знань.

Своє 75-річчя Сергій Сегеда зустрічає, маючи ще багато наукових задумок і планів. Побажаємо йому нових творчих здобутків і успіхів.

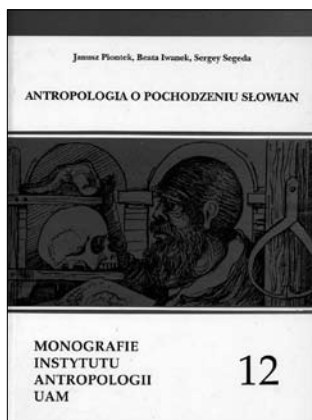
Список книжкових видань Сергія Сегеда:

I. Монографії

1. Сегеда С. *Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект*. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2001. 255 с.

2. Piontek J., Iwanek B., Segeda S. *Antropologia o pochodzeniu slowian*. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu; Instytut antropologii, 2008. 155 s.

3. Сегеда С. *Гетьманські могили*. Київ: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2010. 444 с.

4. Вовк Хв. *Студії з антропологии України*. С.П. Сегеда, переднє сл., комент., антрополог. терм. Київ: Видавничий дім «Персонал», 2010. 218 с.

5. Сегеда С. *У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України*. Київ: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2012. 432 с.

6. Сегеда С. *У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України*. Київ: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час»; Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2013. 432 с.

7. Сегеда С. *Український пантеон*. Київ: Балтія-Друк, 2013. 184 с.

8. Segeda S. *Hetmańskie mogiły na Ukrainie*. Szczecin: Minierwa, 2015. 447 s.

9. Сегеда С. *Пантеон України. Кн. 1 (Місяця поховань визначних діячів української історії та культури X — поч. XIX ст.)*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 482 с.

10. Сегеда С. *Шляхетні жінки Русі-України. Біографічні нариси на тлі української історії. Кн. I. X—XVIII ст.* Київ: Балтія-Друк, 2017. 264 с.

11. Сегеда С. *Видатні жінки української історії. Біографічні нариси на тлі історичних подій. Кн. I. X—XVIII ст.* Київ: Балтія-Друк, 2017. 264 с.

12. Сегеда С. *Історична антропологія*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2021. 422 с.

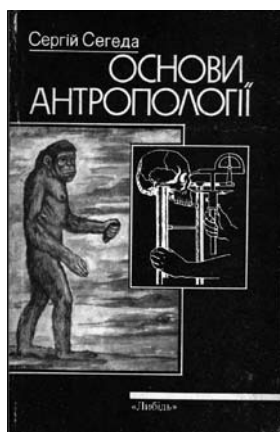

II. Підручники, навчальні посібники, курси лекцій

13. Данилова Є.І., Сегеда С.П. *Людина та її розвиток*. Київ: Радянська школа, 1985. 152 с.

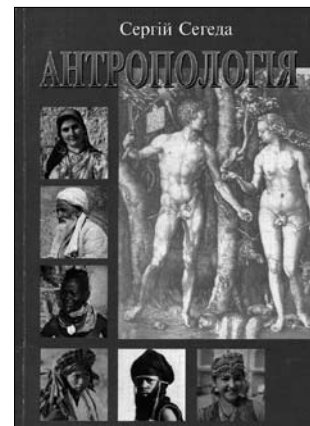
14. Сегеда С. *Основи антропології* (навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів). Київ: Либідь, 1995. 208 с.

15. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. *Історія первісного суспільства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти*. Київ: Либідь, 1999. 239 с.

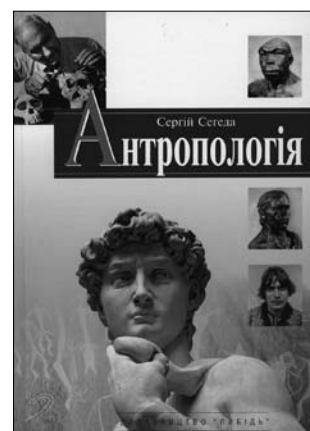
16. Сегеда С. *Антропологія: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів*. Київ: Либідь, 2001. 335 с.

17. Segeda S. *Wspólne korzenie cywilizacyjne Polski i Ukrainy (historia, etnologia, archeologia)*. Lublin, 2007. 183 s. (Курс лекцій для докторантів Європейського колегіуму польських і українських університетів).

18. Сегеда С. *Антропологія: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів*. Київ: Либідь, 2009. 424 с.

III. Розділи в колективних монографіях

19. Сегеда С.П. Краніологічні та остеологічні колекції. *Українські культурні цінності в Росії. Археологічні колекції України*. Київ: Інститут археології НАНУ, 1997. С. 180—194.
20. Сегеда С.П. Антропологічний склад давнього населення України: етногенетичні аспекти. *Етнічна історія давнього населення України* (Авторський колектив: П.П. Толочко, Д.Н. Козак, О.П. Моця, В.Ю. Мурзін, В.В. Отрощенко, С.П. Сегеда). Київ: Інститут археології НАНУ, 1999. С. 242—276.
21. Сегеда С.П. Людність: склад і розселення. Антропологічний склад. *Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 1*. Опішне: Українське народознавство, 1999. С. 115—122.
22. Сегеда С. Антропологічний склад українців Східних Карпат. *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Т. 1. Археологія та антропологія*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 461—482.
23. Сегеда С. Антропологічні особливості населення Лемківщини. *Лемківщина: у 2-х томах. Т. 1. Матеріальна культура*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 36—41.
24. Сегеда С.П. Антропологічний склад давньоруського населення. *Давня історія України. Т. 3*. Київ: Інститут археології НАН України, 2000. С. 505—514.
25. Сегеда С.П. Етнічна історія давнього та середньовічного населення України за даними антропології. *Етнічна та етнокультурна історія України. Т. 1. Книга друга* (Авторський колектив: Баран В.Д., Залізник Л.Л., Зубар В.М., Німчук В.В., Отрощенко В.В., Сегеда С.П.). Київ: Наукова думка, 2005. С. 297—340.
26. Segeda S. *Antropološki sastav Ukrajinaca Istočnih Karata. Ukrajinški Karpati: etnogeneza-arheologija-etnologija*. Zbornik radova (Prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevcenij Pašcenko. Zagreb: Katedra za ukrajinki jezik i književnost Filozofskost fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2014. S. 503—530.
27. Сегеда С. Населення. Антропологія давнього та сучасного населення. *Історична енциклопедія України. Україна — Українці. Кн. 1*. Київ: Наукова думка, 2018. С. 30—41.
28. Сегеда С. Антропологічні особливості. Етнографічні групи українців Карпат. *Бойки*. Харків: Фоліо, 2020. С. 54—65.
1. Столбова І. За все життя я мав лише короточасну зустріч з малою батьківщиною. *Вісті Барвінківщини*. № 33. 14.08.2020. С. 3.
2. Сегеда С. Дитячі спомини про дорослу газету. *Рідний край*. 2003. 7 червня. С. 3.
3. Сергій Сегеда. Науковий доробок Яна Марека Гіжицького як автора першого монографічного дослідження історії Гощі. *Гоща і округа. Історико-культурознавчі студії*. Рівне; Львів: Бук-Друк, 2023. С. 97—110.
4. Дяченко В.Д. *Антропологічний склад українського народу. Порівняльне дослідження народів СРСР і суміжних територій*. Київ: Наукова думка, 1965. 125 с.
5. Данилова Е.И. *Гематологическая типология и вопросы этногенеза украинского народа*. Киев: Наукова думка, 1971. 128 с.
6. Сегеда С.П. *Украинцы. Этническая одонтология СССР*. Москва: Наука, 1979. С. 32—77.
7. Сегеда С.П. *Одонтологическая и дерматоглифическая характеристика украинцев Среднего Поднепровья в связи с вопросами этногенеза. Автореф. дисс... канд. ист. наук*. Москва, 1980. 22 с.
8. Данилова Є.І., Дяченко В.Д., Сегеда С.П., Шиденко В.А. *Нестор-літописець — антропологічна характеристика*. *Археологія*. 1982. № 38. С. 3—16.
9. Данилова Є.І., Сегеда С.П. *Людина та її розвиток*. Київ: Радянська школа, 1985. 152 с.
10. Piontek J., Iwanek B., Segeda S. *Antropologia o pochodzeniu słowian*. Poznań: Umiwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu; Instytut antropologii, 2008. 155 s.
11. Сегеда С. Антропологічні особливості людності Українського Полісся. *Древляни. Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю*. Вип. 1. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С. 83—96.
12. Сегеда С. Антропологічні дослідження в Північно-Східній частині Житомирщини. *Полісся України. Матеріали історико-етнографічного дослідження*. Вип. 2. Овруччина, 1995. Львів, 1999. С. 7—18.
13. Сегеда С. Антропологічні особливості населення Лемківщини. *Лемківщина: у 2-х томах. Т. 1. Матеріальна культура*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 36—41.
14. Сегеда С. *Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект*. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2001. 255 с.
15. Попович М. Антропологія України з погляду етнологів. Рец. на: С. Сегеда. Антропологічний склад українського народу. *Етногенетичний аспект*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 256 с.; *Слово і час*. 2002. № 7. С. 88—90.

16. Павлюк С. Ґрунтовне дослідження про антропологічну особливість українців (рецензія). *Народознавчі зошити*. 2002. № 1—2. С. 184—186.
17. Павлюк С. *Сегеда Сергій (28.04.1949)*. Мала енциклопедія українського народознавства. За ред. чл. кор. НАНУ, докт. іст наук, проф. С. Павлюка. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. С. 800—801.
18. Сегеда С. *Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Київ, 2002. 35 с.
19. Сегеда С. *У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України*. Київ: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2012. 432 с.
20. Сегеда С. *Антропологія: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів*. Київ: Либідь, 2009. 424 с.
21. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. *Історія первісного суспільства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих наукових закладів освіти*. Київ: Либідь, 1999. 239 с.
22. Сегеда С. *Гетьманські могили*. Київ: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2010. 444 с.
23. Сегеда С. *Український пантеон*. Київ: Балтія-Друк, 2013. 184 с.
24. Сегеда С. *Пантеон України. Кн. 1 (Місця поховань визначних діячів української історії та культури Х — поч. ХІХ ст.)*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 482 с.
25. Segeda S. *Hetmańskie mogily na Ukrainie*. Szczecin: Minierwa, 2015. 447 s.
26. Furier A. Serhij Sehed. *Het' mański mohyly*. Kijów: Nasz Czas. 439 s.; (Rec.). *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. 2010. № 3—4. URL: <https://repozytorium.ka.edu.pl/items/472cc16a-550c-43dd-ba09-b6e5b1be19f5>
27. Wątróbski L. *Hetmańskie mogily na Ukrainie*. Rec.: S. Segeda. *Hetmańskie mogily na Ukrainie*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego «Minierwa». *Obserwator Szczeciński*. 2016. 15 października. S. 447.
28. Segeda S. *Wspólne korzenie cywilizacyjne Polski i Ukrainy (historia, etnologia, archeologia)*. Lublin, 2007. 183 s.
29. Сегеда С. *Історична антропологія*. Львів: Інститут народознавства НАН України. 422 с.
30. Сегеда С. *Шляхетні жінки Русі-України. Біографічні нариси на тлі української історії*. Кн. І. Х—ХVІІІ ст. Київ: Балтія-Друк, 2017. 264 с.
31. Сегеда С. *Видатні жінки української історії. Біографічні нариси на тлі української історії*. Кн. І. Х—ХVІІІ ст. Київ: Балтія-Друк, 2017. 264 с.
32. *Гоща і округа. Історико-культурознавчі студії*. Рівне; Львів: Бук-Друк, 2023. 448 с.
- Szegeda, S. (2003, 7 June). *Children's memories of an adult newspaper* (P. 3). Homeland [in Ukrainian].
- Serhiy Segeda. (2023). Scientific achievements of Jan Marek Gizytskiy as the author of the first monographic study of the history of Goshchi. *Guest house and district. Historical and cultural studies* (Pp. 97—110). Rivne; Lviv: Buk-Druk [in Ukrainian].
- Dyachenko, V.D. (1965). *Anthropological composition of the Ukrainian people. Comparative study of the peoples of the USSR and adjacent territories*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Danilova, E.I. (1971). *Hematological typology and issues of ethnogenesis of the Ukrainian people*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Segeda, S.P. (1979). *Ukrainians Ethnic odontology of the USSR* (Pp. 32—77). Moscow: Nauka [in Russian].
- Segeda, S.P. (1980). *Odontological and dermatoglyphic characteristics of Ukrainians of the Middle Dnipro region in connection with issues of ethnogenesis. Autoref. diss... candidate history of science*. Moscow [in Russian].
- Danilova, E.I., Dyachenko, V.D., Segeda, S.P., & Shidenko, V.A. (1982). Nestor, the chronicler is an anthropological characteristic. *Archeology*, 38, 3—16 [in Ukrainian].
- Danilova, E.I., & Segeda, S.P. (1985). *Man and his development*. Kyiv: Soviet School [in Ukrainian].
- Piontek, J., Iwanek, B., & Segeda, S. (2008). *Anthropology about the origin of the Slavs*. Poznan: Mickiewicz University in Poznan; Institute of Anthropology [in Polish].
- Segeda, S. (1996). Anthropological features of the population of Ukrainian Polissia. *Drevliani. A collection of articles and materials on the history and culture of the Polissia region* (Issue 1, pp. 83—96). Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Segeda, S. (1999). Anthropological research in the North-Eastern part of Zhytomyr region. *Polissia of Ukraine. Materials of historical and ethnographic research. Ovruchchyna, 1995* (Issue 2, pp. 7—18). Lviv [in Ukrainian].
- Segeda, S. (1999). Anthropological features of the population of Lemkiv region. *Lemkivshchyna*: in 2 vol. *Materials of culture* (Vol. 1, pp. 36—41). Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2001). *Anthropological composition of the Ukrainian people: ethnogenetic aspect*. Kyiv: Olena Teliga Publishing House [in Ukrainian].
- Popovych, M. (2001, 2002). Anthropology of Ukraine from the perspective of an ethnologist. Rec. at: S. Segeda. *Anthropological composition of the Ukrainian people. Ethnogenetic aspect*. Kyiv: Olena Teliga Publishing House; *Word and time*, 7, 88—90 [in Ukrainian].
- Pavlyuk, S. (2002). Basic research on the anthropological peculiarity of Ukrainians (review). *The Ethnology notebooks, 1—2*, 184—186 [in Ukrainian].
- Pavlyuk, S. (Ed.). (2007). Serhiy Segeda (April 28, 1949). *A small encyclopedia of Ukrainian folklore* (Pp. 800—801). Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

REFERENCES

Stolbova, I. (2020). In my entire life, I had only a brief encounter with the small homeland. *News of Barvinkivshchyna*, 33, 3 [in Ukrainian].

- Segeda, S. (2002). *Anthropological composition of the Ukrainian people: ethnogenetic aspect. Dissertation abstract for obtaining the scientific degree of Doctor of Historical Sciences*. Kyiv [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2012). *In search of ancestors. Anthropology and ethnic history of Ukraine*. Kyiv: Information and Analytical Agency «Nash Chas» [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2009.). *Anthropology: Textbook for students of humanitarian specialties of higher educational institutions*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Stanko, V.N., Gladkikh, M.I., & Segeda, S.P. (1999). *History of primitive society: Textbook for students of humanitarian specialties of higher educational institutions*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Segeda, S. *Hetman graves*. (2010). Kyiv: Information and Analytical Agency «Nash Chas» [in Ukrainian].
- Segeda, S. *Ukrainian pantheon*. (2013). Kyiv: Baltiya-Druk [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2016). *Pantheon of Ukraine (Book 1: Burial places of prominent figures of Ukrainian history and culture X — beginning of the XIX century)*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2015). *Hetman's graves in Ukraine*. Szczecin: Minierwa [in Polish].
- Fourier, A. Serhiy Sehed. *Het'man mohyly*. (2010). Kyiv: Nasz Czas. (Rec.). *Security. Theory and practice*, 3—4. Retrieved from: <https://repozytorium.ka.edu.pl/items/472cc16a-550c-43dd-ba09-b6e5b1be19f5>
- Watrobski L. (2016, 15 pazdzienik). *Hetman's graves in Ukraine*. Rec.: S. Segeda. *Hetman's graves in Ukraine*. Scientific Publishing House of the Faculty of Humanities «Minierwa». *Observer Szczecinski* (P. 447) [in Polish].
- Segeda, S. (2007). *Common civilizational roots of Poland and Ukraine (history, ethnology, archaeology)*. Lublin [in Polish].
- Segeda, S. *Historical anthropology*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2017). *Noble women of Russia-Ukraine. Biographical essays against the background of Ukrainian history (Book 1: 10th—18th century)*. Kyiv: Baltiya-Druk [in Ukrainian].
- Segeda, S. (2017). *Prominent women of Ukrainian history. Biographical essays against the background of Ukrainian history (Book 1: 10th—18th century)*. Kyiv: Baltiya-Druk [in Ukrainian].
- (2023). *Goshcha and district. Historical and cultural studies*. Rivne; Lviv: Buk-Druk [in Ukrainian].